

9. Кристалл Г. Аффективная толерантность /Г.Кристалл// Журнал практической психологии и психоанализа, 2001. – №3. – С. 56-66.
10. Рожков М.И. Воспитание толерантности у школьников / М.И.Рожков, Л.В.Байбородова, М.А.Ковальчук. – Ярославль: Академия развития, Академия холдинг, 2003. – 192 с.

The article considers the analyses of the results of empirical investigation on influence of person's tolerance on students images of the behavioral norms while conflict. The analyses of quantities data reveals the bright connection between the level of person's tolerance and the type of students images of the behavioral norms while conflict. The level of person's tolerance is rather higher in students with productive type of images then in students with unproductive type of images. However the law "than higher the level of person's tolerance is than the images of the behavioral norms while conflict are" is true only for limited diapason.

Keywords: person, image, behavioral norm, interpersonal conflict, tolerance, productiveness, conflict action.

Отримано: 11.02.2012 р.

УДК 159.923.5

О.Ю.Воронова

Психологічні особливості структури професійної діяльності педагога

У статті розглядаються психологічні засади формування рефлексивних процесів у професійному становленні фахівця дошкільної освіти. Визначено особливості формування когнітивного компонента впродовж навчання у ВНЗ. Емпірично досліджено когнітивний компонент і рівень рефлексивності студентів. Узагальнено основні тенденції щодо рівня вияву рефлексивності у студентів спеціальності "Дошкільне виховання".

Ключові слова: професійне самовизначення, рефлексія, мотиваційно-цільовий компонент, когнітивно-операційний компонент, емоційний компонент, оціночний компонент.

В статье рассматриваются психологические основы формирования рефлексивных процессов в профессиональном становлении специалиста дошкольного образования. Определены особенности формирования когнитивного компонента во время обучения в ВУЗе. Эмпирически исследованы когнитивный компонент и уровень рефлексивности

студентов. Обобщены основные тенденции уровня проявления рефлексивности у студентов специальности “Дошкольное воспитание”.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, рефлексия, мотивационно-целевой компонент, когнитивно-операционный компонент, эмоциональный компонент, оценочный компонент.

Сучасний етап розвитку вітчизняної психолого-педагогічної науки пов'язаний з переходом до реалізації особистісно орієнтованої моделі освіти, завдяки чому з'явилася можливість вивчення великого спектра проблем, присвячених становленню особистості, її ціннісного самовизначення і творчої самореалізації тощо. Серед них особливе місце належить проблемі професійної рефлексії, якій нині приділяється значна увага в контексті становлення майбутніх фахівців. Проблемі підготовки майбутніх педагогів присвячено багато психолого-педагогічних досліджень. Сьогодні особливо гостро постає питання якості обов'язкової дошкільної освіти. Підготовка фахівців – вихователів, як свідчать сучасні дослідження, є маловивченою. Саме тому, мета статті полягає у теоретичному та емпіричному дослідженні специфіки формування рефлексивних процесів у професійному становленні фахівця дошкільної освіти.

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних авторів щодо проблеми рефлексії в професійній діяльності майбутнього педагога-вихователя, доводить, що у вітчизняній психолого-педагогічній літературі так само, як і в зарубіжній, немає єдиного підходу до визначення поняття “рефлексія”. Дане поняття розглядається:

- як процес професійного розвитку майбутнього педагога в рамках вивчення педагогічних здібностей: перцептивно-рефлексивних (Н.В.Кузьміна та ін.), рефлексивних (А.О.Реан, Е.І.Рогів і ін.);
- як педагогічна діяльність, без урахування перцептивно-рефлексивних здібностей;
- як оцінна діяльність майбутнього педагога;

Узагальненість визначень рефлексії в професійній діяльності педагога в наукових дослідженнях дозволили виокремити наступне. У вузькому розумінні – це вміння суб'єкта освітнього процесу аналізувати свою професійну діяльність, вносити в неї корективи й видозмінювати відповідно до особливостей професії; це вміння педагога зіставляти свої особисті й професійні дії з думкою своїх колег, вихованців, батьків. У широкому розумінні рефлексія – це одна зі специфічних характеристик професійної самосвідомості педагога, представлена мотиваційно-цільовим, когнитивно-операціональним, емоційним і оцінним компонентами.

Виходячи з визначення поняття “рефлексія” у професійній діяльності педагога, можна представити її структурну схему (див. рис.1).

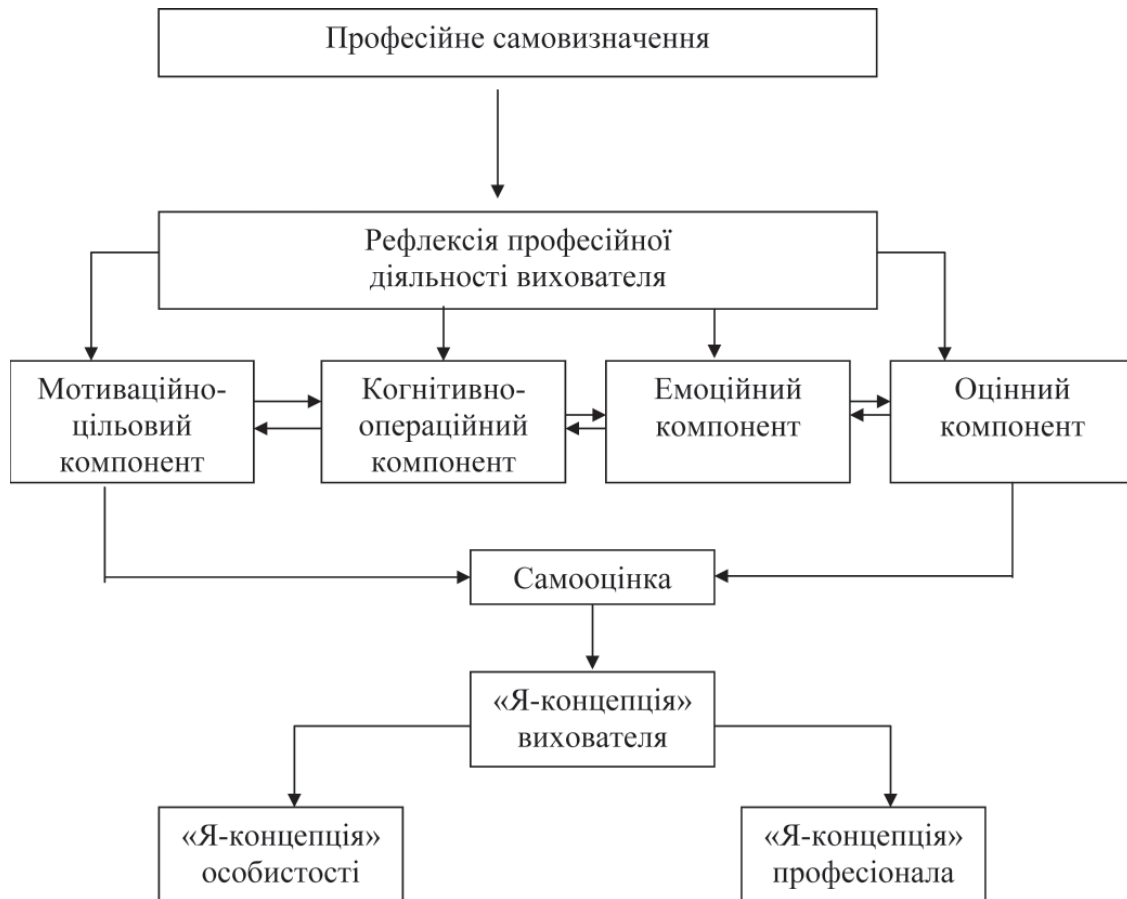

Рисунок 1. Структура рефлексії професійної діяльності вихователя

Мотиваційно-цільовий компонент складається з єдності мотивів і цілей використання рефлексії для ефективного здійснення педагогічної праці. В авторефераті І.А.Стеценко відзначено, що мотиваційний компонент рефлексивної діяльності необхідно розглядати у двох напрямках. По-перше, з погляду місця професійної мотивації в загальній структурі мотивів і, по-друге, оцінивши потребу в рефлексії, що визначає змістовну сторону творчої спрямованості професійної діяльності [6].

У контексті вивчення когнітивних процесів ведуться дослідження інтелектуального аспекту рефлексії, що визначається як “уміння майбутнього вихователя виділяти, аналізувати й співвідносити із предметною ситуацією власні дії”. Тут рефлексія, по суті, розглядається в інтелектуальному аспекті. Таке розуміння дозволяє психологічні механізми теоретичного мислення реалізувати у психології професійної педагогічної діяльності [5].

У зміст оцінного компонента входять самооцінка застосування вмінь, що лежать в основі рефлексії, аналіз власних знань, що конкретизують теоретичні основи рефлексії, виявлення допущених помилок і недоліків, визначення шляхів їхнього подолання.

Майбутній вихователь прагне вникнути в сутність педагогічних явищ і процесів, зрозуміти закономірності протікання педагогічної діяльності, правильно оцінити й вчасно скорегувати свою роботу. Він вивчає хід, результати своєї діяльності, оцінює себе як учасника діалогу з погляду того, наскільки вдається йому організувати цей діалог і наскільки активні в ньому вихованці [3].

Рефлексія може виступати як рефлексивний механізм, частина самосвідомості і як самостійний феномен. Вона є необхідним компонентом у професійній діяльності педагога-вихователя. Рефлексія є пріоритетним показником розвитку професіоналізму, педагогічної майстерності, рівня розвитку професійного мислення педагога, особистісних і педагогічно необхідних якостей і перцептивно-рефлексивних здатностей.

Згідно з цілями нашого дослідження, ми розглянули специфіку формування рефлексивних процесів майбутнього вихователя під час навчання у вузі. Своє дослідження ми зосередили на вивченні когнітивного компонента, адже саме він є найбільш складний і малодосліджений. Тому, для емпіричного дослідження когнітивного компонента були використані такі методики: психодіагностична методика виявлення індивідуальної міри рефлексивності А.В. Карпова; тест-опитувальник самовідношення В.В. Століна, С.Р. Пантелєєва.

Спираючись на теоретичні положення дослідження рівня рефлексивності, ми розглядали вікові прояви рефлексії у студентів, спеціальності “Дошкільне виховання”, оскільки, на нашу думку, саме такі дослідження повинні бути першим етапом для аналізу процесу формування професійної рефлексії під час навчання у ВУЗі. Для реалізації дослідження була обрана методика вимірювання рівня рефлексивності А.В.Карпова. Дана методика досліджує дві основні сфери реалізації рефлексивних процесів: аналіз власного мислення, свідомості, діяльності, особистості, з одного боку, і аналіз змісту свідомості іншої людини, міркування, розуміння її позиції і мотивів – з другого. Розглянемо отримані нами результати (див. табл.1).

Аналізуючи представлені результати, слід зазначити, що вияв рефлексії у різних категорій обстежуваних груп показує тенденцію до зниження низьких показників і зростанням високих під час навчання у ВУЗі, що приводить до збільшення та стабілізації групи осіб, які мають нормальний рівень розвитку рефлексивності. Активізацію рефлексивних процесів на етапах професійного навчання та професійної адаптації цілком можна пов’язати з труднощами адаптації до нової соціальної ситуації, нової соціальної ролі, нових взаємин у колективі. Поза сумнівом, процеси професійної підготовки і професійної адаптації істотно відрізняються. У найзагальнішому

вигляді розбіжності полягають у тому, що в процесі підготовки формуються професійна ідентичність і готовність до майбутньої практичної діяльності, а в процесі професійної адаптації складається індивідуальний стиль професійного мислення та уміння розв'язувати конкретні професійні завдання. Проте саме у ці періоди відбуваються суттєві зміни в професійно-освітньому просторі суб'єкта педагогічної діяльності. Вирішальним фактором для подолання труднощів, пов'язаних з проблемними ситуаціями, рефлексивність.

Таблиця 1

**Рівні вияву рефлексивності у студентів спеціальності
“Дошкільне навчання” за методикою А.В.Карпова**

Група	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
ДО-1	0	47	53
ДО-3	7	73	20
ДО-5	15	80	5

Представлені дані підтверджують висновок про те, що підвищення рівня рефлексивності спостерігається в критичні періоди життя, коли доводиться робити життєвий вибір, приймати важливі рішення. У всіх обстежуваних групах найбільш часто зустрічається результат за шкалою 5 степенів, що вказує на наявність нормального, але не оптимального рівня розвитку рефлексивності, який повинен становити 6-7 степенів. Особливого аналізу вимагає оцінка вияву в кожній з представлених категорій респондентів рефлексії діяльності, (ситуативної, ретроспективної, перспективної), а також рефлексія внутрішнього світу іншої людини. В адекватно рефлексивних студентів середній показник їх вираженості дорівнює 37 балам, тоді як у низькорефлексивних він становить лише 30 балів, що свідчить про слабку потребу студентів звертатися до свого минулого, теперішнього, слабку здатність аналізувати свої взаємини з однолітками. Таким чином, студентський вік є періодом, коли відбувається становлення і розвиток особистісної рефлексії, яка наближається до оптимального рівня.

Узагальнену картину розподілу рівнів розвитку рефлексивності майбутніх вихователів, залежно від етапу навчальної діяльності, представлено діаграмою (див. рис. 1).

Слід звернути увагу на те, що у половини студентів першого курсу спостерігається низький рівень рефлексивності (53%), тоді як на третьому і п'ятому курсах ці показники знижуються, відповідно, до 20% і 5%. Очевидну динаміку спадання можна інтерпретувати наступним чином: професійне навчання сприяє формуванню майбутніх професійних навиків, професійної ідентифікації, тобто студенти стають краще підготовлені до майбутньої професійної діяльності.

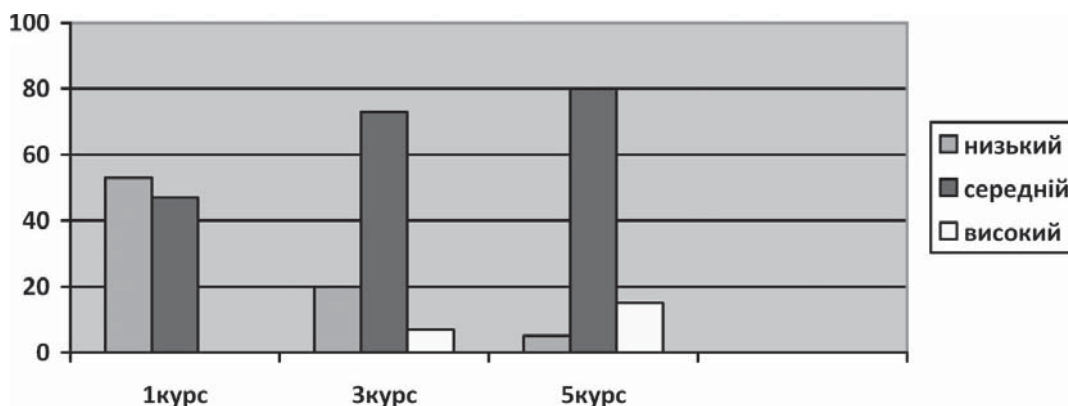

Рис 1 . Рівні сформованості рефлексії за методикою А.В.Карпова

Домінуючим є середній рівень, показники якого становлять на першому курсі – 47%, на третьому – 73%, на п'ятому – 80%. Тут можна виокремити тенденцію до зростання, тобто процес професійної рефлексії має позитивну динаміку. Як уже зазначалось, активізують процеси формування рефлексивності, так звані, життєві кризи, тобто рефлексивність підвищується при потребі адаптації до нової ситуації, що доводить наявність досить високого рівня в першокурсників, для яких вступ до університету є, свого роду, стресовою ситуацією. Під час навчання вони здобувають теоретичні знання, виробляють власний стиль подолання, але лише на третьому курсі студенти отримують можливість застосувати ці знання на практиці, відчувши себе у ролі справжніх вихователів, що не може не викликати почуття розгубленості. Як свідчать результати дослідження, рівень рефлексивності зростає у зв'язку з підвищеною необхідністю звертатися до свого "Я" у пошуках внутрішніх ресурсів. Аналогічною є ситуація випускників, для яких характерним є не лише збільшення годин практичної діяльності, але й настання періоду життєвого вибору, перехід до дорослості. Отож, рівень рефлексивності в період навчання має тенденцію до зростання.

Порівнюючи результати студентів першого, третього курсів та випускників, слід звернути увагу на показник високого рівня рефлексії. Цей показник (0%, 7% та 15% відповідно) ще раз доводить, що навчання, становлення професіоналізму, розвиток емпатійності істотно впливає на формування рефлексивності, забезпечуючи здатність усвідомленого ставлення до себе як суб'єкта життєдіяльності. Також можна зауважити те, що наявність практичної діяльності на третьому та п'ятому курсах вплинула на підвищення показників саме високого рівня рефлексивності, адже у студентів першого курсу такої можливості – спробувати себе у ролі вихователя та працювати з дітьми – не було. Тобто, безперечно можна відзначити безпосередній

вплив практичної підготовки на сформованість рефлексії. Отже, навчання студентів – дошкільників сприяє формуванню їх рефлексивності. Проте темп такого зростання не відповідає сучасним вимогам до підготовки фахівців дошкільної освіти.

Досліджуючи ту ж вибірку студентів щодо професійного самовизначення особистості, нами використано тест – опитувальник Століна, який діагностує самовизначення особистості та виокремлення деяких психологічних якостей індивіда.

Самоствавлення – це важлива психологічна категорія, яка тісно пов'язана з пізнавальною та моральною сферами особистості й займає центральне місце в психологічній регуляції діяльності. Через зріле ставлення до себе людина може реально впливати на хід свого життя і життя інших людей, розумно організовувати процес життя, передбачати життєві події та їх результати. На наш погляд, природа самоствавлення не замикається внутрішнім простором особистості, а через мотиви зв'язується з реальною життєдіяльністю суб'єкта.

Аналіз теоретичних та емпіричних даних з цього питання дає можливість охарактеризувати відношення до себе, самооцінку як складне, відносно стійке структурне утворення, що є основою „Я-концепції” та безпосереднім впливом на формування рефлексії, визначаючи при цьому когнітивний та емоційний розвиток суб'єкта. Вона відображає ступінь задоволення чи незадоволення собою, створюючи основу для сприймання власного успіху чи поразки, досягнення цілей певного рівня.

Розглянемо отримані результати більш ґрунтовно. Можемо припустити, що найбільший зв'язок з рефлексивністю та вплив на неї має глобальне самовідношення (шкала S), тому щоб краще оцінити ситуацію в досліджуваних групах, пропонуємо розглянути порівняльну діаграму яскравої вираженості цієї ознаки (див. рис. 2).

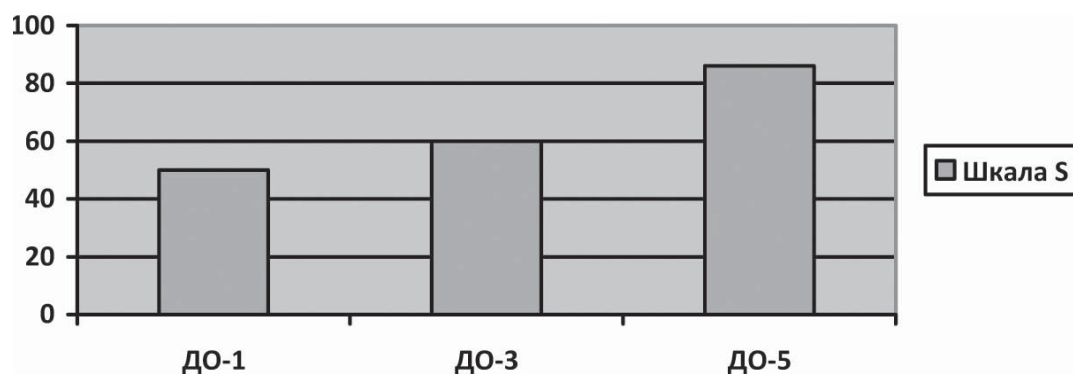

Рис.2. Діаграма вияву глобального самоствавлення

Отже, ми можемо констатувати зростання рівня самовідношення – ознаки, яка вимірює інтегральне почуття “за” чи “проти” власного

“Я” досліджуваного, набуття знань, тобто здатність людини неодноразово звертатися до початку своїх дій, думок, уміння посісти позицію стороннього спостерігача, розмірковувати над тим, що ти робиш, як пізнаєш, у тому числі і самого себе, яку трактують “рефлексією”.

Також можна прослідкувати безпосередній зв’язок рефлексії зі шкалою глобального самоствавлення, адже рівень сформованості рефлексії теж має тенденцію до зростання відповідно до збільшення навчальної практики.

Щоб детальніше розглянути, які ж саме фактори впливають на формування рефлексії та самоствавлення, пропонуємо розглянути ще 4 шкали, які є складовими самооцінки досліджуваних (див. рис. 3).

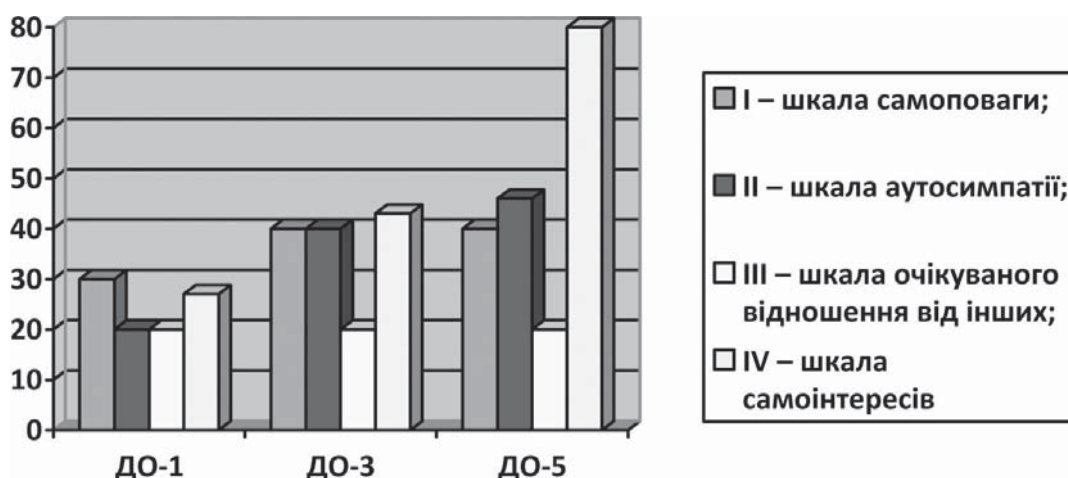

Рис.3. Діаграма вияву показників самоствавлення

За результатами представленого дослідження можемо констатувати позитивну динаміку, аналогічне зростання шкали самоінтересів, що відображає міру близькості до самого себе, зокрема інтерес до власних думок і почуттів, готовність спілкуватися з собою “на рівних”, впевненість у своїй цікавості для інших. Це також детермінує рефлексії та має вплив на її зростання у студентів. Слід відмітити те, що шкала очікуваного відношення від інших (III) залишається незмінною, тобто можемо зробити висновок, що студенти не вміють інтерпретувати та приймати дії оточуючих відносно себе. Гіпотетично ми можемо стверджувати, що на цій підставі можуть з’явитися конфлікти.

Опитувальник містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання вираженості установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу “Я” досліджуваного. Для більшої точності та впевненості порівнюємо шкали у групах нашої вибірки (рис. 4).

На підставі отриманих результатів можна зазначити зниження шкали 2 – відношення інших (27%, 23% і 0% відповідно). Це можна обґрунтувати тим, що зі збільшенням рівня рефлексивності у студентів старших курсів збільшилась саме цікавість до себе як

особистості, а відношення інших, оточуючих людей для них стає все менш важливим. Дана шкала підтверджує попередні результати.

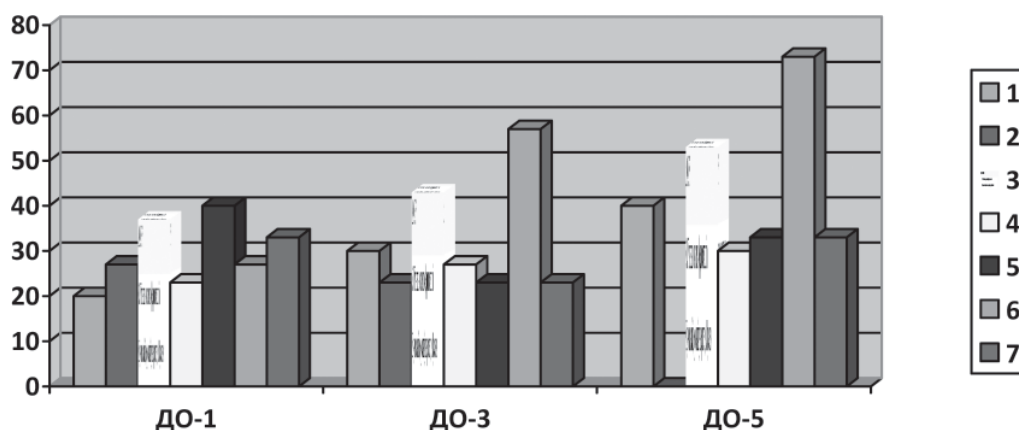

Рис.4. Діаграма вияву показників самоствавлення у групах досліджуваних

Де: 1 – шкала самовпевненості; 2 – шкала відношення інших; 3 – шкала самосприйняття; 4 – шкала самопослідовності (самокерівництва); 5 – шкала самозвинувачення; 6 – шкала самоінтересу; 7 – шкала саморозуміння.

Також спостерігаємо поступове зростання самовпевненості (20% , 30% і 40% відповідно), як видно з рис. 4, що теж є хорошим показником для нас, адже це свідчить про те, що пізнаючи себе все краще, студенти приймають себе такими, як вони є (про що нам говорить послідовне зростання шкали 3) і починають любити себе.

Аналіз особливостей самоствавлення майбутніх вихователів довів, що найвищі значення стенив респонденти отримали також за шкалами “самоінтерес”, “самоцінність” та “самоприйняття”, а така шкала, як “відношення інших” має тенденцію до зниження, що можна обґрунтувати тим, що зі збільшенням рефлексивності у студентів старших курсів, збільшилась саме цікавість до себе як особистості, а відношення інших, оточуючих людей для них стає все менш важливим.

Когнітивний компонент є надзвичайно важливим у структурі рефлексії професійної діяльності вихователя. Формування хоч має позитивну динаміку, але не задовольняє вимоги сучасної дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Бондаревская Е.В. Введение в педагогическую культуру: Учебное пособие [Текст] / Е.В. Бондаревская. – Ростов н/Д.: РГПУ, 1995. – 172 с.
2. Данилова Н.Н. Эмоциональные состояния: механизмы и диагностика [Текст] / Н.Н. Данилова. – М., 1995. – 249 с.

3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб., 1999. – 243 с.
4. Захарова А.В. Психология формирования самооценки / А.В. Захарова. – Минск, 1993. – 98 с.
5. Кашапов М.М. Психология педагогического мышления [Текст] / М.М. Кашапов. – СПб., 2000. – 310 с.
6. Стеценко И.Л. Развитие педагогической рефлексии в профессиональной подготовке учителя в условиях опыта педагогической деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук / И.Л.Стеценко. – Таганрог, 1998. – 23 с.

Psychological basis of formation of reflexive processes in professional forming of pre-school education specialist are considered in the article. The peculiarities of formation of cognitive component in the period of study at the educational establishment are defined. The cognitive component and the level of students' reflexiveness are researched empirically. The main tendencies concerning the level of reflexiveness expression of the students of "Pre-school education" are generalized.

Key words: professional self-determination, reflexion, motivation-target component, cognitive-operational component, emotional component, evaluation component.

Отримано: 2.02.2012 р.

УДК 159.923:37.064.2

І.В.Воронюк

ГЕНДЕРНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ ОБРАЗУ "Я" СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЙ УЧИТЕЛІВ З УЧНЯМИ

У статті описано результати факторно-аналітичного дослідження структури образу "Я" старшокласників у просторі позитивних і негативних особистісних характеристик з точки зору проблеми креативного наповнення взаємодії вчителя з учнями. Представлено гендерні відмінності образу "Я" старшокласників на рівні латентних конструктів, що відобразили частково небажані особистісні стратегії учнів різної статі. Запропоновано, як шлях насичення креативними елементами, вдосконалити техніку педагогічного впливу спрямуванням його